

NÄYTESIVUT

Taina Kyrönlampi – Kati Mäkitalo – Minna Uitto (toim.)

Esi- ja alkuopetuksen käsikirja

Tässä pdf-tiedostossa on mukana kirjasta seuraavat näytteet:

- Sisällys
- Esipuhe
- Näytesivut

Tutustu kirjaan
verkkokaupassamme

SANTALAHTI

Sisällys

Esipuhe.....	7
Johdanto.....	8
<i>Taina Kyrönlampi, Kati Mäkitalo ja Minna Uitto</i>	

I OSA LAPSEN HYVINVOINNIN JA OPPIMISEN LÄHTÖKOHTIA

Suhteet lapsiin työn ytimessä – opettajana esi- ja alkuopetuksessa.....	16
<i>Eila Estola, Minna Uitto ja Hannele Karikoski</i>	
Lasten toimijuuden tukeminen esi- ja alkuopetuksessa.....	33
<i>Taina Kyrönlampi ja Riikka Sirkko</i>	
Oppimisen tuki esi- ja alkuopetuksessa.....	50
<i>Virpi Risteelä ja Hanna Meriläinen</i>	
Onnistuneen koulusiirtymän toteutus esi- ja alkuopetuksen yhteistyössä.....	70
<i>Laura Rantavuori, Anna Buckman, Krista Åman, Taina Kyrönlampi ja Maria Peltola</i>	

II OSA PEDAGOGISIA NÄKÖKULMIA TAITOJEN JA TIETOJEN OPPIMISEEN

Lukemaan ja kirjoittamaan oppiminen havainnoiden ja vuorovaikutuksessa.....	96
<i>Teija Mursula ja Outi Tiainen</i>	
Merkityksellistä matematiikkaa tutkien ja keskustellen.....	114
<i>Emilia Manninen, Heidi Filppa, Tiina Komulainen ja Sari Harmoinen</i>	
Leikitään tutkijaa – pedagogisia näkökulmia leikilliseen tiedekasvatukseen.....	132
<i>Jenni Vartiainen</i>	
Löytöretkiä maailmaan – ympäristökasvatus esi- ja alkuopetuksessa.....	152
<i>Arja Kaasinen</i>	

III OSA

KOKONAISVALTAISUUTTA TAIDE- JA LIIKUNTA-KASVATUKSEN KEINAIN

Opitaan liikkumaan ja liikunnan avulla – liikuntakasvatus esi- ja alkuopetuksessa.....	176
--	-----

Susanna Takalo ja Arja Sääkslahti

Kuuntelen sinua, sinä kuuntelet minua – musiikillisia kohtaamisia taiteen keinoin.....	193
--	-----

Leena Poikela

Draama ja kirjallisuus esi- ja alkuopetuksessa.....	214
---	-----

Pirjo Suvilehto

Pöheikön kutsu – taideperustainen ympäristökasvatus pohjoisen ekokulttuurissa.....	235
--	-----

Maria Huhmarniemi, Mirja Hiltunen ja Timo Jokela

IV OSA

LAAJA-ALAISTEN VALMIUKSIEN RIKASTUTTAJIA

Leikillisuus esi- ja alkuopetuksessa – sytyke oppimisintoon.....	256
--	-----

Signe Siklander ja Marjaana Kangas

Ohjelmoinnista ohjelmoinnilliseen ajatteluun ja tekoäly-taitojen edistämiseen.....	274
--	-----

Jari Laru, Kati Mäkitalo, Matti Tedre, Teemu Valtonen ja Henriikka Vartiainen

Matematiikka kuuluu kaikille – inklusiivista matematiikkaa monilukutaidon viitekehyksessä.....	300
--	-----

Kati Sormunen ja Jenni Vartiainen

Globaalikasvatus esi- ja alkuopetuksessa – kasvua toimijuuteen ja vastuullisuuteen.....	322
---	-----

Antti Rajala, Eeva Kemppainen, Elina Lehtomäki ja Lasse Lipponen

Kirjoittajat.....	341
-------------------	-----

Esipuhe

Lapsen kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin, kehityksen ja oppimisen kannalta on ensiarvoisen tärkeää innostaa lasta kyselemään, tutkimaan, kokeilemaan ja tekemään asioita monella eri tavalla yksin ja yhdessä muiden kanssa. Uteliaisuuden kasvattaminen pienestä asti moninaisia asioita kohtaan sekä uskallus kokeilla edistävät lapsen valmiuksia oppia jatkuvasti uutta. Näillä valmiuksilla viitataan tärkeisiin tulevaisuuden taitoihin. Ne eivät ole niinkään tieteenala- tai oppiainesidonnaisia valmiuksia vaan taitoja, joita kaikki tarvitsevat pärjätäkseen nykyisessä teknologistuvassa ja kansainvälistyvässä yhteiskunnassamme.

Tämän uudistetun teoksen pyrkimyksenä on luoda selkeä ja johdonmukainen kokonaisuus esi- ja alkuopetuksen arjesta. Kokonaisuudessa huomioidaan ajankohtainen tutkimustieto sekä oppimisen ja koulunkäynnin tuen muutokset esi- ja alkuopetuksessa. Kirjoittajat ovat alansa asiantuntijoita, ja he avaavat artikkeleissaan esi- ja alkuopetuksen pedagogiikkaa monipuolisen tutkimustiedon ja käytännönläheisten esimerkkien avulla. Teos tarjoaa runsaasti tietoa, jolla voidaan edistää lapsen oppimista ja kehittää pedagogisia toimintatapoja. Teos soveltuu erinomaisesti oppikirjaksi ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen opiskelijoille, ammattikäyttöön esi- ja alkuopetuksessa työskenteleville opettajille ja asiantuntijoille, tutkijoille sekä kaikille niille, jotka ovat kiinnostuneita esi- ja alkuopetuksesta. Toivomme, että teoksen artikkelit innoittavat uusiin, innovatiivisiin ajatuksiin ja käytännön pedagogisiin sovelluksiin esi- ja alkuopetuksen arjessa.

Oulussa syyskuussa 2025

Taina Kyrönlampi, Kati Mäkitalo ja Minna Uitto

JOHDANTO

 TAINA KYRÖNLAMPI, KATI MÄKITALO JA MINNA UITTO

Kasvatus- ja opetusala on elänyt lainsäädännöllisesti muutosten aikaa. Jokaisella lapsella on ollut oikeus esiopetukseen vuodesta 2015 lähtien. *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* laadittiin valtakunnallisesti, ja kunnat velvoitettiin laatimaan paikallinen esiopetuksen opetussuunnitelma ja kuvaus siitä, millä tavalla ne esiopetusta toteuttavat. Tämä vahvisti esiopetuksen asemaa osana suomalaista koulujärjestelmää. Samanaikaisesti *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* toi perusopetuksen opetussuunnitelmaan uutena asiana muun muassa laaja-alaisen osaamisen käsitteen ja monialaiset oppimiskokonaisuudet. Samat laaja-alaiset osaamisen alat näkyvät edellä mainittujen julkaisujen lisäksi myös *Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa 2018*. Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita on päivitetty oppimisen ja koulunkäynnin tuen osalta. Nämä muutokset astuivat voimaan 1.8.2025. Esi- ja perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteet mahdollistavat jatkuvan, joustavan ja yksilöllisen oppimispolun rakentamisen lapselle.

Esi- ja alkuopetusvuosien aikana luodaan pohja oppimiselle ja edistetään kokonaisvaltaisesti lapsen hyvinvointia ja kehitystä. Siitä syystä tämän teoksen artikkeleissa esi- ja alkuopetus on nivottu yhteen. Tämä heijastaa opetussuunnitelmissakin näkyvää kasvatusajattelua: lapsi nähdään aktiivisena toimijana, jonka oppiminen on aina sidoksissa yhteisöön. Esi- ja alkuopetuksessa tulee painottaa lasten yksilöllisiä oppimispolkuja, koska lapset kehittyvät ja kasvavat yksilöllisesti. Lapsen joustavan etenemisen edistämiseksi tarvitaan myös entistä enemmän yhteistyötä esi- ja alkuopetuksen henkilöstön välille. Viime vuosina tutkimuksissa onkin kiinnitetty huomiota siihen, miten esi- ja alkuopetuksen välistä yhteistyötä ja vuorovaikutteisten työtapojen käyttöä tulisi lisätä opetuksessa henkilöstön, lasten ja huoltajien kesken.

Teoksen artikkelit tarjoavat monipuolisia, tutkimusperustaisia käytännön esimerkkejä, joita voi joustavasti soveltaa esi- ja alkuopetukseen. Teoksen sisältö perustuu ajankohtaiseen tutkimustietoon esi- ja alkuopetuksesta. Kirjoittajat ovat alansa asiantuntijoita, ja he avaavat artikkeleissaan esi- ja alkuopetuksen pedagogista arkea monipuolisella tutkimustiedolla ja esimerkeillä. Teos koostuu neljästä osasta, joissa aihetta lähestytään eri näkökulmista.

Teoksen ensimmäisessä osassa paneudutaan lapsen hyvinvoinnin ja oppimisen lähtökohtiin. Osassa kuvataan eri näkökulmista lasta aktiivisena toimijana. Tämän osan artikkeleissa korostuvat eri suhteet esi- ja alkuopetuksessa. Teoksen aloittaa Eila Estolan, Minna Uiton ja Hannele Karikosken artikkeli, jossa tarkastellaan opettajan suhteita lapsiin. Esi- ja alkuopetuksessa toimivan opettajan työ nähdään artikkelissa ennen kaikkea eettisenä ammattina ja ihmissuhdetyönä. Opettaja kohtaa työssään yllättäviä tilanteita, joissa ratkaisut on tehtävä nopeasti. Näitä ratkaisuja on punnittava eri näkökulmista. Suhteet lapsiin ovat työn keskiössä, kun kirjoittajat kuvaavat opettajan työn kokonaisvaltaisuutta, opettajaa opetussuunnitelman tulkitsijana ja opettajan ammattietiikan konkretisoitumista työn arjessa. Tämän jälkeen teoksessa siirrytään pohtimaan toimijuuden merkitystä. Taina Kyrönlampi ja Riikka Sirkko keskittyvät artikkelissaan lapsen toimijuuden tukemiseen esi- ja alkuopetuksessa. Opettajan merkitys leikillisten oppimisympäristöjen mahdollistajana nostetaan esiin lapsen aktiivisen toimijuuden vahvistamisessa. Kirjoittajat antavat myös esimerkkejä siitä, miten esi- ja alkuopetuksen arjessa voi olla pedagogisia käytänteitä, jotka jopa estävät lasten toimijuutta. Lasten toimijuutta on tärkeää tukea myös tulevaisuuden näkökulmasta: se, millaisia toimijoita ja vaikuttajia lapset ovat aikuisina, on merkityksellistä yhteiskunnan tulevaisuudelle.

Ensimmäistä osaa jatkaa Virpi Risteelän ja Hanna Meriläisen artikkeli, joka käsittelee oppimisen tukea esi- ja alkuopetuksessa. Kirjoittajat tarkastelevat oppimisen edellytyksiä tukevia opetusjärjestelyjä, ryhmäkohtaisia tukimuotoja sekä oppilaskohtaisia tukitoimia kuvaten, miten tukea rakennetaan lapsen tarpeiden mukaisesti. Esimerkiksi turvallisen ilmapiirin luominen, lapsen kuunteleminen ja hänen tukemisensa eri tavoin ovat merkityksellisiä. Myös yhteisopettajuuden mahdollisuudet sekä ohjaajien ja avustajien kanssa tehtävän yhteistyön ja moniammatillisuuden merkitys nostetaan esiin. Kirjoittajat korostavat oppimisen tukea lapsen etuna ja oikeutena. Teoksen ensimmäisen osan päättää Laura Rantavuoren, Anna Buckmanin, Krista Åmanin, Taina Kyrönlammen ja Maria Peltolan artikkeli esi- ja alkuopetuksen siirtymävaiheesta. Kirjoittajat pohtivat esi- ja alkuvaiheen siirtymää lapsen, vanhemman ja opettajien näkökulmasta. Artikkelissa on myös käytännön esimerkki, jossa kuvataan, miten sujuva siirtymä on toteutettu yhdessä kunnassa. Artikkelin haastaa lukijaa pohtimaan kouluvalmiuteen ja koulun valmiuteen liittyviä odotuksia ja käsitteitä. Odotukset voivat olla erilaisia riippuen siitä, kenen näkökulmasta kouluvalmiutta tarkastellaan.

Teoksen toisen osan painopistealueet tuovat esiin pedagogisia näkökulmia taitojen ja tietojen oppimiseen. Monet käytännön esimerkit valottavat oppimisen ja opetuksen eri tapoja, joita voidaan hyödyntää lasten kanssa työskentelyssä. Osan ensimmäi-

sessä artikkelissa Teija Mursula ja Outi Tiainen esittelevät erilaisia pedagogisia lähestymistapoja lukemaan ja kirjoittamaan oppimiseen. Lukeminen ja kirjoittaminen eivät ole erillisiä taitoja. Kirjoittajat nostavat esiin monilukutaidon, joka käsitteenä sisältää niin lukemisen kuin kirjoittamisen. Esi- ja alkuopetukseen osallistuvat lapset ovat hyvin eritasoisia lukijoita ja kirjoittajia. Opettajan tuleekin pyrkiä löytämään opettamiseen menetelmiä, joiden avulla on mahdollista eriyttää kaikkea pedagogista toimintaa. Tämä eriyttäminen onnistuu kirjoittajien mukaan parhaiten, kun opettaja on jatkuvassa vuorovaikutuksessa lasten kanssa ja kun hän muuttaa opetustaan havaintojensa pohjalta. Tämän artikkelin jälkeen teoksessa siirrytään tarkastelemaan Emilia Mannisen, Heidi Filpan, Tiina Komulaisen ja Sari Harmoisen kanssa, kuinka matemaattista ajattelua voidaan edistää tutkien ja keskustellen. Varhaisten matemaattisten taitojen on tutkimuksissa todettu olevan vahvassa yhteydessä siihen, kuinka hyvin matematiikkaa opitaan myöhemmin. Kirjoittajat tuovat esiin, kuinka kokemuksellisella opetuksella voidaan tukea lasten matemaattisten taitojen kehittymistä esi- ja alkuopetuksessa. Keskeistä opetuksessa on, että lapsi saa itse toimia ja keskustella. Kirjoittajat painottavat myös sitä, että jokaisella lapsella tulee olla riittävän haastavaa tekemistä matematiikassa.

Toinen osa jatkuu Jenni Vartiaisen artikkelilla, joka tuo esiin pedagogisia näkökulmia leikilliseen tiedekasvatukseen luonnontieteiden kontekstissa. Artikkelissa käsitellään varhaisen tiedekasvatuksen tavoitteita ja esitetään erilaisia pedagogisia lähestymistapoja pienten lasten kanssa toteutettavaan tiedekasvatukseen. Kirjoittaja korostaa opettajan ja leikillisyyden merkitystä, kun tiedekasvatusta suunnitellaan ja toteutetaan esi- ja alkuopetuksessa. Konkreettisten ja toiminnallisten kokeellisten asetelmien avulla lasten on mahdollista harjoitella tiedonhankintaa sekä pohtia saamiaan tuloksia ja niiden yhteyttä arkeen. Tiedekasvatus tukee lapsen luontaista tarvetta ottaa selvää maailman toiminnasta tutkien ja kokeillen. Teoksen toisen osan päättää Arja Kaasisen artikkeli, joka keskittyy esi- ja alkuopetuksen ympäristökasvatukseen. Ympäristökasvatus antaa lapsille mahdollisuuden löytää ja käsitellä maailman erilaisia ilmiöitä ihmetellen, havainnoiden, toimien, tutkien, pohtien ja ilon kautta. Luontosuhteen kehittäminen on keskeistä esi- ja alkuopetuksen ympäristökasvatuksessa. On tärkeää edistää lasten havainnointi- ja tutkimustaitoja sekä viedä lapsia ulos luontoon. Kirjoittajan mukaan opettajan rooli ja asenne ovat merkittäviä, sillä kannustavalla pedagogiikalla opettaja on luomassa lasten kanssa parempaa maailmaa.

Teoksen kolmannessa osassa käsitellään esi- ja alkuopetuksen sisältöjä taide- ja liikuntakasvatuksen keinoin. Siinä havainnollistetaan käytännön esimerkein, miten taidelähtöisillä ja liikunnallisilla menetelmillä voidaan kokonaisvaltaisesti edistää lapsen hyvinvointia, kehitystä ja oppimista. Osan ensimmäisessä artikkelissa Susanna Taka-

lo ja Arja Sääkslahti kirjoittavat liikkumalla ja liikunnan avulla oppimisesta. Heidän mukaansa liikkuminen on lapsille luonnollinen tapa olla, toimia ja oppia uutta. Yksi keskeisistä tavoitteista onkin motoristen perustaitojen oppiminen, joka mahdollistaa liikkumisen monipuolistumisen ja liikunnallisen elämäntavan omaksumisen. Kirjoittajat tarkastelevat, miten lapsen motoristen perustaitojen kehittymistä ja liikkumista voidaan tukea esi- ja alkuopetuksen liikunnassa. Lisäksi he esittelevät erilaisia pedagogisia ratkaisuja, jotka edistävät liikkumista muissakin oppiaineissa tai aihekokonaisuuksissa samalla tukien oppimista. Seuraavaksi Leena Poikela tuo esiin artikkelissaan, miten taiteen keinoin voidaan tarjota musiikillisia elämyksiä ja oppimisen mahdollisuuksia niin lapsille kuin lapselle ja aikuiselle. Musiikkikasvatus on kirjoittajan mukaan vuorovaikutusta, jossa kohdataan ja huomioidaan lapsi aidosti. Kokonaisvaltaisessa musiikkikasvatuksessa musiikkiin yhdistyvät luontevasti sanataide, sadut ja lorut sekä nukketatteri ja kuvataiteet. Kirjoittaja esittää monipuolisia keinoja hyödyntää musiikkia erilaisissa kohtaamisissa, joissa lähtökohtana on välittämisen pedagogiikka kannustavassa ja turvallisessa ilmapiiirissä.

Kolmas osa jatkuu Pirjo Suvilehdon artikkelilla, jossa tarkastellaan draaman ja kirjallisuuden tarjoamia mahdollisuuksia esi- ja alkuopetuksen maailmassa. Kiinnostus kirjoihin on hyvä herättää jo varhain, ja siksi lapset kannattaa tutustuttaa kirjallisuuteen hyödyntämällä draaman työtapoja, kuten nukkeja. Tärkeää on, että opettaja tunnistaa lapsen ja lapsiryhmän kiinnostuksen kohteita ja tarpeita. Hyvin valitun kirjallisuuden kautta voidaan käsitellä monenlaisia lapsia koskettavia tunteita, myös surua ja pelkoa, jotka saattavat liittyä esimerkiksi lapsen kokemuksiin elämänmuutoksiin. Kirjallisuuskasvatuksesta ja draamasta rakentuu monipuolinen pedagoginen toiminta, joka toteutuu leikkien, liikkuen sekä tutustuen taiteisiin ja kulttuuriperintöön. Osan viimeisessä artikkelissa pääsemme kurkistamaan pohjoisen luontokulttuuriin, johon Maria Huhmarniemi, Mirja Hiltunen ja Timo Jokela meidät johdattavat. Kirjoittajat tuovat esiin, kuinka taideperustainen ympäristökasvatus nivoutuu sekä ekologiseen että kulttuuriseen kestävyYTEEN. He kannustavat opettajia suunnittelemaan taideperustaista toimintaa, jossa luonnon moninaisuutta hyödynnetään vuorovaikutuksessa lähiyhteisön kanssa. Ympäristökasvatukseen liittyvät menetelmät antavat tilaa lapselle ja hänen omille kokeiluilleen. Näin ne ruokkivat luovuutta, mielikuvitusta ja uteliaisuutta. Tämä vahvistaa lasten vuorovaikutteista luontosuhdetta, jossa luonto tukee hyvinvointia ja hyvän elämän kokemusta.

Teoksen neljännessä osassa artikkelit käsittelevät teemoja, jotka rikastuttavat esi- ja alkuopetusta edistämällä lasten monipuolisia ja laaja-alaisia valmiuksia. Nämä tärkeät taidot on nostettu esiin opetussuunnitelman perusteissa. Ne innostavat oppimaan op-

pimiseen, laajempaan ongelmalähtöiseen ajatteluun sekä toimijuuteen kasvamiseen ja globaaliin vastuuseen. Kaikki nämä ovat tärkeitä taitoja nykyisessä nopeasti teknologisoituvassa, globaalissa maailmassa. Signe Siklander ja Marjaana Kangas tarkastelevat artikkelissaan leikillisyyttä ja leikillistä opetusta esi- ja alkuopetuksessa. Leikillisyyden taustalla on ajatus siitä, että leikillisyyden varjolla voidaan tarjota innostavia virikkeitä herätellen lapsen kiinnostus toimintaan. Kirjoittajat tuovat esille, kuinka merkittävä rooli leikillisyydellä on lapsen oppimisessa. Laaja-alainen osaaminen ei ole pelkääntään tietoa ja taitoa vaan myös asennetta ja tahtoa. Tätä osaamista voidaan harjoittaa leikillisyyden ja leikillisen opetuksen välityksellä. Leikillisuus toimii myös opettamisen ja toiminnan kehittämisen sytykkeenä opettajille. Kirjoittajat haastavat opettajia etsimään opettajuuteen leikillisyyttä ja kokeilemaan leikillisiä työtapoja arjen esi- ja alkuopetuksessa. Seuraavassa artikkelissa Jari Laru, Kati Mäkitalo, Matti Tedre, Tee-mu Valtonen ja Henriikka Vartiainen puolestaan kertovat, kuinka ohjelmoinnin ja tekoälytaitojen oppimista voidaan edistää esi- ja alkuopetuksessa. Esimerkkien avulla he valaisevat, mitä kaikkea lasten kanssa voi tehdä unohtamatta leikkiä, leikillisyyttä ja tarinointia. Esimerkit auttavat myös tarkastelemaan osaamista, joka liittyy ohjelmoinnilliseen ajatteluun ja tekoälytaitoihin. Kaikille meille tekoäly on osa arkea, ja tekoälyä käytetään myös lasten leikkivälineissä. Tästä syystä lasten olisi hyvä ymmärtää tekoälyn perustoimintoja, ja tekoälyyn liittyviä valmiuksia voidaan opettaa jo esi- ja alkuopetuksessa.

Seuraavaksi teoksen neljännessä osassa Kati Sormunen ja Jenni Vartiainen kirjoittavat inklusiivisesta matematiikasta monilukutaidon viitekehyksessä. Pedagogisesti inklusiivisessa matemaattisen monilukutaidon opetuksessa tarjotaan kaikille lapsille mahdollisuus oppia osaamisensa ja tarpeidensa mukaan. Opetuksessa huomioidaan kulttuurinen näkökulma, sillä matemaattiset tiedot ja taidot ovat osa laajempaa kulttuurista ja sosiaalista kokonaisuutta. Lisäksi kirjoittajat tarjoavat esimerkkejä, kuinka vuorovaikutuksellisella toiminnalla ja leikillä rakennetaan myönteistä asennetta matematiikkaan ja oppimiseen yleensä. Tämän jälkeen teoksessa siirrytään tarkastelemaan esi- ja alkuopetuksen ilmiöitä globaalikasvatuksen näkökulmasta Antti Rajalan, Eeva Kemppaisen, Elina Lehtomäen ja Lasse Lipposen artikkelissa. Kirjoittajat pohtivat, miten esi- ja alkuopetuksen arjessa voidaan huomioida vastuun näkökulma globaalikasvatuksessa. He ymmärtävät globaalikasvatuksen tärkeimmäksi tehtäväksi kasvattaa lasten kykyä kriittiseen ajatteluun ja vaikuttamiseen. Lisäksi kirjoittajat tuovat esimerkein esille, miten opettaja voi työssään edistää kestävästä kehityksen oppimisen tavoitteita yksilöiden, ryhmien ja kasvatusyhteisöjen osalta monialaisissa oppimiskokonaisuuksissa.